

HOCALI SOYKIRIMI VE BÜYÜK ERMENİSTAN RÜYASI

Ata ATUN

Prof. Dr.

Blog No: 13
11.05.2014

Ata ATUN
Yakın Doğu Üniversitesi
Lefkoşa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
E-posta: ata.atun@atun.com

ÖZET

Bu çalışmanın amacı 1992 yılında yaşanan Hocalı katliamının hangi gerekçelerle ve hangi amaç doğrultusunda gerçekleştiğini araştırmak ve vurgulamaktır.

Yunanlıların, Samsun'dan İskenderun'a kadar çekilecek çizginin batısında kalan bölge ile Türkiye ve Yunanistan'ın etrafındaki tüm adaları, günümüz Makedonya devleti ile Arnavutluk'u içine alan topraklar üzerinde Bizans Devletini yeniden kurmayı hedefleyen, adına Megali İdea dedikleri Büyük Ülkülerinin bir benzeri de Ermenilerde bulunmaktadır.

Adına Büyük Ermenistan veya Birleşik Ermenistan dedikleri toprakların bir kısmını Türkiye'-nin doğu bölgesi, bir kısmını da şimdiki Ermenistan sınırları içinde yer alan topraklar oluşturmaktadır.

Yaklaşık son 3 yüz yıldır sürdürülen bu iddia ve yaşama geçirilmek istenen bu ülkü, sayıları milyonları bulan yöre insanının kan ve gözyaşının akmasına neden olmuştur ve halen de neden olmaktadır.

Rus Çarı I. Petro'nun 18. yüzyılda ortaya koyduğu sıcak denizlere inmek politikası, şekil değiştirmiş olsa da halen daha farklı bir şekilde ve yöntemle devam etmektedir.

Rusya Federasyonu'nun 2008 yılında Kuzey Gürcistan'da yer alan Osetya ve Abhazya'yı işgal etmesi ve Kırım Parlamentosunun aldığı katılım kararı ile Ukrayna'nın bir parçası olan Kırım'ı kendi yönetimi altına alması, Rus Çarı I. Petro'nun yüzyıllar önce ortaya attığı sıcak denizlere ulaşmak fikrin gerçekleştirilmesi yönündeki adımlardır.

Sıra artık Türkiye'den toprak koparmak aşamasına gelmiştir. 8 Haziran 1945 tarihinde Türki-ye'den Kars ve Ardahan'ı resmen talep etmek cüretini gösteren dönemin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği yöneticileri şimdi artık hayatta olmasalar bile, kendilerinden sonra iktidara gelenler halen daha Ermenilerin bu taleplerine sıcak bakmaktalar ve desteklemekte-dirler.,

Anahtar Kelimeler: Hocalı, Soykırım, Ermeni, Büyük Ermenistan, Ermeni Ülküsü

GİRİŞ

Yunanlıların Megali Idea'larının (Büyük Ülkü) aynısı Ermenilerde de bulunmaktadır.

Bu ülkü Ermeni Devrimci Federasyonu - Daşnaksutyun'un 1988 tarihli programı içindeki Hangervanum söylemi madde 10. A ve Amaç" bölümü A. maddesinde net bir şekilde belirtilmiştir. (ARF Program 1988)

ARF Programı (1988) içinde yer alan Hangervanum söylemi madde 10. A: "Batı ve Doğu Ermenistan, Ermenistan alanlarını oluşturur." şeklindedir. Orijinal metin: " Ամբողջական Հայաստանի ստեղծում՝ արեւմտյան եւ արեւելյան Հայաստանի տարածքներում" şeklindedir.

ARF Programı (1988) içinde yer alan Amaç bölümü A. maddesi: "Ermeni Devrimci Federasyonunun Hedefi: A. Özgür, bağımsız ve Birleşik Ermenistan'ı yaratmak. Birleşik Ermenistan sınırları içinde Sevr Antlaşmasında belirtilen topraklara ilaveten Artsakh (Dağlık Karabağ), Javakhk (Gürcistan topraklarında yer alan Samtskhe-Javakheti) ve Nahçıvan bölgesini de içermelidir."

Orijinal metin: "ՀՅ Դաշնակցությունը նպատակադրում է. Ա. Ազատ, Անկախ եւ Միացո յալ Հայաստանի կերտում: Միացյալ Հայաստանի սահմանների մեջ պիտի մտնեն Սեւրի դաշնագրով նախատեսված հայկական հողերը, ինչպես նաեւ՝ Արցախի, Ջավախքի եւ Նախիջեւանի երկրամասերը" şeklindedir.

Bu orijinal metnin İngilizcesi: "The goals of the AR Federation are: A. The creation of a Free, Independent and United Armenia. The United Armenia should include inside its borders the Armenian lands by the Sevres Treaty, as well as Artsakh, Javakhk and Nakhichevan provinces."

Büyük Ermenistan veya da Birleşik Ermenistan adını verdikleri bu ülküleri, tamamı bu günkü Türkiye sınırları içinde yer alan, Ermenice yazılışı "Միացեալ Հայաստան" ve Ermenice okunuşu "Miatsyal Hayasdan" olan Batı Ermenistan ile şimdiki Ermenistan sınırları içinde yer alan, Ermenice yazılışı " Միացյալ Հայաստան" ve Ermenice okunuşu "Miatsyal Hayastan" olan Doğu Ermenistan'ı içine alan bölgede "Büyük Ermenistan"ı kurmayı hedeflemektedir. (Resim 1)

Ermenilerin Dağlık Karabağ'ı soykırım yaparak işgal etmelerinin kökeninde Doğu Ermenistan sınırları içinde yer alan tüm toprakları Ermenileştirmek ve Ermenice okunuşu "Miatsyal Hayastan" olan Doğu Ermenistan'ı bütün bir parça haline getirmek ülküsü yatmaktadır.

BÖLGENİN TARİHSEL GEÇMİŞİ

Ermenilerin bu yöre içinde bağımsız bir devlet kurmak hayalleri 16. ve 17. yüz-yılda oluşmaya başlamıştır. Eski adı ile Revan, yeni adı ile Erivan ve etraf bölgesinde faali-yette bulunan Eçmiyazin Ermeni Patrikliği nedeni ile Ermeniler bölgeyi, kendileri için Gregoryan'lığın doğduğu kutsal yer olarak kabul etmişlerdir (Kızılkaya, 2007, s. 299-311).

Rus Çarı I. Petro'nun (1672-1725) sıcak denizlere inmek politikası ve bu doğrultuda Azak kalesini fethederek, Kafkasları ele geçirmek ve burada Osmanlı İmparatorluğu ile İran Şahlığına karşı Hıristiyan bir devlet kurmak planı, yörede yaşayan ve Hıristiyan bir topluluk olan Ermenileri ön plana çıkardı. Bunu bir devlet kurmak için fırsat olarak gören Ermeni asıllı İsrail Ori, hayalindeki "Büyük Ermenistan" haritasını kağıda dökerek Çar I. Petro'ya resmi bir ziyaret yaptı.

Uzak vadeli planında sıcak denizlere inebilmek için Osmanlı İmparatorluğu ile Rus-ya İmparatorluğu arasında Kafkaslarda tampon ve Rusya'nın korumasında Hıristiyan bir devlet kurmak olan Çar I. Petro ile hayalinde kutsal Revan bölgesinde Büyük Ermenistan'ı kur-

mak olan İsrail Ori arasındaki bu görüşme, amaç ve hedefler farklı olsa da, bölgede Hıristiyan bir devletin kurulması çalışmalarını başlattı (Arzumanlı, 1998, s.6).
Bu işbirliği bölgede bir Ermeni Devletinin kurulmasının ve Ermeni yayılmacılığının başlamasının ilk adımı oldu.

Bölgede yaşamlarını sürdüren ve diğer etnik gruplara kıyasla çoğunluk konumundaki Ermeniler ve Azerbaycan'lılar arasında 17. ve 18. yüzyılın başlarına kadar aralarında ırksal nedenlere dayalı herhangi bir çatışma yer almamıştır.

Bölgede etnik gruplar arasında çatışmalar, Rusya İmparatorluğunun Kafkaslarda Hıristiyan bir devlet kurmak hedefine gidiş planının ilk adımı olarak bölgeye Hıristiyan göçmenleri yerleştirmesi ile başlamıştır.

İran Kaçar Hanedanlığı ile Rusya İmparatorluğu arasında 1826 yılında başlayan ve 2 yıl süren savaş sonrasında 1828 yılında imzalanan Türkmençay antlaşması ile Revan Hanlığı,

Nahçıvan hanlığı ve Talış Hanlığı Rusya İmparatorluğuna bırakılmış ve Aras nehri iki ülke arasındaki yeni sınır çizgisi olarak kabul edilmiştir. İlk göç 21 Şubat 1828 tarihinde imzalanan bu antlaşması sonrasında İran Kaçar Hanedanlığı sınırları içinde, özellikle Güney Azer-baycan olarak tanımlanan bölgede yaşamlarını sürdüren ve sayıları birkaç yüzbini bulan Ermeni'lerin Karabağ Bölgesine ve civarına göç etmesi ile başlamıştır.

ERMENİ VİLAYETİ'NİN KURULUŞU

Rus çarı I. Nikola'nın 20 Mart 1828 tarihinde onayladığı Çarlık Fermanı uyarınca eski Revan Hanlığı, Nahçıvan Hanlığı ve Ordubad'ı kapsayan bölge içinde 21 Mart 1828 tarihinde Ermeni Vilayeti kuruldu ve yönetici olarak da Aleksander Çavçavadze atandı.

Aynı doğrultuda 1828 -1829 yılları arasında gerçekleşen Türk-Rus savaşından sonra Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya İmparatorluğu arasında imzalanan Edirne Antlaşması sonra-sındaki ilk sene içinde 21,666 Ermeni kökenli Osmanlı vatandaşı (Göyüşov, 1993, s.75), son-raki yıllarda da gerçekleşen göçlerle toplamda 84 bine yakın ve Anadolu'nun çeşitli yörele-rinde dağınık halde yaşamlarını sürdüren Ermeni kökenli Osmanlı vatandaşları Karabağ bölgesine göç ettirilmişlerdir. (Arzumanlı, 1998, s.12-22).

Bu göçler sonrasında bölgeye gelerek yerleşen göçmenlerin sayısı yaklaşık olarak bir milyonu bulmuştur.

ERMENİLERİN ÖRGÜTLENMESİ

19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da yaşanan monarşiden devletleşmeye geçiş hareketleri ve Balkanlarda Osmanlı İmparatorluğuna karşı başlatılan isyan hareketlerinden etki-lenen Ermeniler, 1887 yılına Cenevre'de Hınçak (Çan) örgütünü, 1890 yılında da Tiflis'de aşırı sağcı Taşnaksütyun (Birlik) örgütünü kurarlar (Doğan, 2008, s.307-328).

Bu iki örgüt, Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya İmparatorluğu toprakları içinde ya-şamlarını sürdüren Ermenilerin ortak vatanları olan "Büyük Ermenistan"ın (Birleşik Ermenis-tan) kurulması yolunda çalışmalarını başlatırlar (Doğan, 2008, s.307-328).

Taşnaksütyun, bölgeyi Ermenileştirme, terör yaratma ve Ermeni olmayanları bölge-den kovmak çalışmalarının kapsadığı alan, bütün Güney Kafkasya'yı, Osmanlı toprakları içindeki Anadolu'nun Doğu kesimlerini ve Güney Azerbaycan bölgesini içine almaktaydı.

Güney Kafkasya'nın Rusya İmparatorluğu tarafından işgalinden sonra ilk kez 1905 yılında silahlı Ermeni komiteciler Azerbaycan Türklerine karşı kanlı saldırılar düzenlemeye başlamışlardır (Swietochowski-Mert, 1988, s.137).

1917 yılında gerçekleşen Bolşevik devrimini fırsat bilen Taşnaksutyun Ermeni Dev-rimci Federasyonu, 1918 yılında Ermenistan Demokratik Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Kurul-duğu günden itibaren genişleme politikası güden Ermeni devleti ilk etapta gözünü Azerbaycan ile Nahçivan arasında yer alan Zengezur'a ve Karabağ'a dikerek saldırılar başlatmıştır.

Devrim lideri Lenin'in, Bolşevik devriminden 2 ay sonra Ermeni Stepan Şaumyanı Kafkasların olağanüstü komiseri ataması ile Ermeni-Bolşevik işbirliği daha da gelişmeye baş-lamıştır. Komiser Şaumyan ve Taşnaksütyun partisinin diğer temsilcileri Büyük Ermenistan devletini kurmak siyasetini Bolşevik bayrağı altında korkusuzca yürütmeye başladılar (Azer-baycan Arşivi, F176, s.2). Kızılı Ordu'nun Genel Kurmay Başkanı olan Ermeni Z. Avetisov, 1918 yılı başında yeniden yapılandırdığı Kafkas ordusunun yüzde 80'ini Ermenilerden oluşmasını sağladı (Arzumanlı, 1995, s.13).

ERMENİLERİN SİLAHLI SALDIRIYA BAŞLAMALARI

30 Mart 1918 günü Bakü'ye saldıran Bolşevik-Ermeni Birliklerinden oluşan Rus Kafkas Ordusu 3 gün süren bir katliam yapmış ve yaklaşık olarak 30 bin civarında Müslümanı katletmişlerdir.

Bakü, 15 Eylül 1918 gününe kadar Ermeni-Rus işgali altında kalmış ve bu tarihte Batum

Antlaşması uyarınca Kafkas İslam Ordusu Karabağ üzerinden Bakü'ye ilerlemiş ve şehri ele geçirmiştir (Aydemir, 1985, s. 425-6).

1920 yılında Kızıl Ordunun Kaflasya'yı işgaline kadar daha da yoğunlaşan Ermeni saldırıları katliama dönüşmüş ve yüz binlerce Azerbaycan Türk'ü hayatını kaybetmiş, bir o kadarı da göç etmek zorunda kalmıştır.

Bolşevik Kızıl Ordu Birliklerinin 28 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan'a ve 29 Kasım 1920 tarihinde Erivan'a girmesiyle bölge Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) hakimiyeti altına girmiştir.

ERMENİSTAN TOPRAKLARININ BÜYÜMESİ

1922 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne dönüşen Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Rusya Merkezi Yürütme Komitesi, Azerbaycan Sovyet Cumhuri-yeti'nin sınırları içinde yer alan Zengezur bölgesinin Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti'nin top-rakları içinde olduğu kararını aldı. Bu karar doğrultusunda Zengezur bölgesi ile Göyçe vilaye-ti Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti'ne bağlandı.

1922 yılında, aynı yöntemle de Karabağ bölgesi Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti içerisinde kalmak kaydı ile Ermenilere özel statünün tanındığı Özerk Vilayet ilan edildi.

Rus Çarı I. Petro'nun 18. yüzyıl başında biçimlendirdiği sıcak denizlere ulaşmak hedefi doğrultusunda Rusya Merkezi Yürütme Komitesi'nin maksatlı olarak aldığı bu iki karardan sonra Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti'nin yüzölçümü 9,000 kilometre kareden, 29,000 kilometre kareye çıktı (Attar, 2005, Bölüm 3).

110 bin Azerbaycan Türk'ü 1948-1953 yılları arasında silah zoru ile yaşadıkları yer-lerden kovularak göçe zorlandılar.

230 bin Azerbaycan Türk'ü de 1988-1989 yılları arasında türlü baskı, tehdit ve insan-lık dışı ırk ayırımcılığı (apartheid) uygulaması ile karşı karşıya kaldılar. Günlük gıda ürünleri satışının yapılması, sağlık hizmetlerinin verilmesi ve benzeri insanca yaşam gereksinimleri yasaklanıp tüm sosyal haklar ellerinden alınarak yaşadıkları yerlerden göçe zorlandılar (Cabbarlı, 2002, s.122).

TÜRKİYE'DEN TOPRAK TALEBİ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği döneminde Polit Büro'da etkin görevlere gelmiş olan Komünist partisinin önde gelen Ermeni üyeleri, II. Dünya savaşından galip çık-manın ve Almanya'yı yenilgiye uğratmanın sarhoşluğu içinde Türkiye'den toprak talebinde bulunmaya başlamışlardır. SSCB Dışişleri Bakanı V. Mikkailovich Molotov, 8 Haziran 1945 tarihinde Türkiye'nin Moskova Büyükelçici Selim Sarper ile yaptığı remi görüşmede, SSCB adına resmen Kars ve Ardahan'ın kendilerini verilmesini talep etmiştir (Sotniçenko, 2011, s.327).

BÖLGEYİ ERMENİLEŞTİRME GİRİŞİMLERİ

1935 yılına kadar Türkçe isimlerle anılan yörelerin adları bu yıldan itibaren Bölgeyi Ermenileştirme Politikası doğrultusunda yavaş yavaş Ermeni isimleri ile değiştirilmeye başlandı. 1991 yılında mevcut Ermeni hükümetinden kesin bir karar çıkarttırmayı başaran Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan'ın verdiği emirle, asırlardır Türkçe olarak kayda geçmiş olan 90 Azeri köyünün adları Ermeni isimleri ile değiştirildi.

SONUÇ

Rusya ve Ermenistan tarafından planlı ve programlı bir şekilde göçe zorlanan Azerbaycan'lılar 1990 yılı başlarında toplu halde mitingler ve gösteriler yapmaya başlayınca, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği yönetimi Dağlık Karabağ'da ve çevresinde güvenlik önlemleri almak bahanesi ile 16 Ocak 1990 tarihinde Bakü'yü kuşattı ve 19 Ocak gecesi Bakü'ye girerek katliam yaptı (Azebaycan'ın Sesi).

1988 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin verdiği destekle Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı başlattığı resmi olmayan savaş ve topraklarını genişletme politikası, 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde yaşanan çöküş ve dağılma süreci Ermeniler tarafından iyi bir şekilde değerlendirilmiştir. Doğu Ermenistan'ın Azerbaycan top-rakları içinde kalan bölgelerinin ele geçirilmesi için bir fırsat olarak gören Ermenistan Cum-hurbaşkanı Robert Koçaryan Sovyet ordusu bölgeden çekilirken silahları adeta danışıklı bir dövüşle devir almış ve ordusunu güçlendirme yoluna gitmiştir (Waal, 2004, s.132).

Bu tarihten sonra Azerbaycan köyleri ve yerleşim yerleri Ermeni ve Rus askeri bir-likleri tarafından saldırıya uğramaya ve yağmalanmaya başlanmış, insanları da katledilmiştir. Bu vahşetin en büyüğü ise 26 Şubat 1992 sabahı Dağlık Karabağ'ın Hocalı kentinde yaşandı. Hocalı'da yaşananlar katliamdan çıkarak Soykırıma dönüştü. Silahsız ve masum 3 çocuk, çe-şitli yaş gruplarında 106 kadın ve 229 erkek hunharca katledildi. 150 kişi ise kaybolmuş olup akibeti bilinmemektedir. Bu saldırı sonrasında Ermeniler Azerbaycan Devletine ait

Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi ve etrafında yer alan 7 bölgeyi işgal etmiştir.

13 Mart 1992 tarihli Ahtarış Gazetesi ön sayfasında yayınladığı bir haberde, Hocalı katliamını yapan 336. Rus Mekanize alayına bizzat emir veren Boris Yeltsin'in "Karabağ'da Türk varlığının edilmesi gerekmekteydi" sözleri yer almıştır (Attar, 2003, s.6).Bu kanlı işgal sonrasında Azerbaycan topraklarının yüzde yirmisini kaybetmiştir.

SON SÖZ

Ermenilerin Büyük Ermenistan veya da Birleşik Ermenistan adını verdikleri büyük ülküleri içinde yer alan Doğu Ermenistan topraklarının işgali Hocalı katliamından sonra tamamlanmıştır. Şimdi sıra tamamı bu günkü Türkiye sınırları içinde yer alan Batı Ermenistan'ın işgal edilmesine ve ele geçirilmesine gelmiştir.

I. Dünya savaşında Amerika Birleşik Devletlerinin savaşta müdahil olmak stratejisi doğrultusunda Cumhurbaşkanı Wilson'un seçimlerinde Wilson'a büyük boyutlarda para yarımı yapması nedeni ile 1915 yılında İstanbul'a ABD Büyükelçisi olarak gönderilen Morgenthau'ya ısmarlama yazdırılan "Büyükelçi Morgenthau'nun Hikayesi" adlı kitap ile İngilizlerin orta Doğu'yu işgal etmek amacı ile Arnold Toynbee'ye yazdırdıkları propaganda amaçlı Mavi Kitap sözde "Ermeni Soykırımı" iddialarının temelini teşkil etmektedir.

Bunların dışında Ermenilerin sözde iddialarını dayandırabildikleri hiç bir belge bulunmamaktadır. I. Dünya Savaşı sonrasında İstanbul'u işgal eden İtilâf Devletleri, tutukladıkları ve Bekirağa Bölüğünde göz altında tuttukları İttihat ve Terakki dönemi yöneticileri olan eski Bakan, Sadrazam ve önde gelen İttihatçılardan 67 tanesini alıp sözde Ermeni Soykırımı suç-laması ile Malta adasına yargılamak üzere götürmüşlerdir.

Osmanlı Devletinin tüm arşivi ellerinde olmasına ve arşivi didik didik etmelerine rağmen hiç bir suçlayıcı belge bulamayan İttihat devletleri Mahkemeye suçlayıcı belge sunamadıkları için, mahkeme fiyaskoyla sona ermiş ve gıyaben suçlananların dışında hiç bir tutuk-lu soykırım iddiası ile ceza almamıştır. 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren dozu gittikçe arttırılan ve Morgentahu ile Toynbee'ye yazdırılan kitaplara dayandırılan sözde Ermeni iddialarını, politika ile tarihi karıştıran bazı ülkelerin popülist politikacıları Meclislerinden geçirdikleri kararlarla yasalaştırmış-lardır.

Bunlara güvenerek iddialarının dozunu arttıran Ermeniler, Batı Ermenistan'ı ele ge-çirmek yolunda birinci aşama olarak Türkiye'den özür dilemesini talep etmektedirler. Bunun arkasından ikinci aşama olarak 1915 yılında yaşanan yer değiştirmeye yönelik kayba uğranıldığı iddia edilecek servetlerin parasal tazminat talebi gelecektir. Üçüncü ve son aşamada da Batı Ermenistan topraklarını kapsayan bölge talep edilecektir.

REFERANSLAR

ARF Program 1988. Ermeni Devrimci Federasyonu Programı (1988). Hangervanum söylemi madde 10. A. http://archive.today/cUJmz. Yayın 14 Şubat 1988, alıntı 26 Nisan 2014.

ARF Program 1988. Ermeni Devrimci Federasyonu Programı (1988). Amaç Bölümü, A. maddesi. http://archive.today/cUJmz. Yayın 14 Şubat 1988, alıntı 26 Nisan 2014.

Ծրագիր Հայ Յեղափոխական Դաշնակցության (1998) [Armenian Revolutionary Federation Program (1998)]" (Ermenice). Ermeni Devrimci federas-yonu Sitesi. 14 Şubat 1998. Orijinalinden 26 Nisan 2014 tarihinde alınmıştır.

Orijinal metin, Amaç Bölümü madde A.

Ermenice yazılışı. ՀՅ Դաշնակցությունը նպատակադրում է. Ա. Ազատ, Անկախ եւ Միացո յալ Հայաստանի կերտում: Միացյալ Հայաստանի սահմանների մեջ պիտի մտնեն Սեւրի դաշնագրով նախատեսված հայկական հողերը, ինչպես նաեւ՝ Արցախի, Ջավախքի եւ Նախիջեւանի երկրամասերը

İngilizce çevirisi "The goals of the AR Federation are: A. The creation of a Free, Independent and United Armenia. The United Armenia should include inside its borders the Armenian lands by the Sevres Treaty, as well as Artsakh, Javakhk and Nakhichevan provinces."

Arzumanlı, Vagif., Hebiloğlu, Veli., Muhtarov, Kamil. 1918 Yılı Kırgınları, Bakü, Azerbay-can, 1995. Bakü Öğretmen Yayımevi.

Arzumanlı, Vagif., Mustafa, Nazım. Tarihin Kara Sehifeleri: Deportasiya, Soykırım, Kaçkın-lık. Bakü, Azerbaycan, 1998, Kartal Yayınları.

Attar, Aygün,. Karabağ Sorunu ve Çözüm Arayışları, İstanbul, 2003. Dokuzuncu Askeri Ta-rih Semineri Bildirileri, Genelkurmay ATASE Başkanlığı, (22-24 Ekim 2003)

Attar, Aygün., Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti. Ankara, Türkiye, 2005, Başbakanlık Atatürk Araştırma Merkezi, ISBN 9751618126

Aydemir, Ş. Süreyya., Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (1914-1922), Cilt III, Anka-ra, Türkiye, 1985, Remzi Kitabevi, ISBN 9751403324

Azerbaycan Arşivi. Azerbaycan Cumhuriyeti Siyasi Partiler ve Sosyal Hareketler Tarih Arşi-vi, F 176, s. 2, Dosya 20, Varak 18.

Azerbaycan'ın Sesi, Hidayet Şehitleri, Bakü, Azerbaycan, 1992, Azerbaycan'ın Sesi Gazetesi, 18 Ocak 1992.

Cabbarlı, Hatem., Geçmişten Günümüze Ermenistan'da Azerbaycan Türkleri, AVİM Ermeni Araştırmaları, Ankara, 2002, Sayı 4, Aralık 2001-Ocak, Şubat 2002, Yorum matbaa-sı. http://www.avim.org.tr/uploads/dergiler/Ermeni-Arastirmalari-Sayi-4-pdf.pdf

Colonial Policy of the Russian Tzarism in Azerbaijan in 20-60's XIX Century, Part I, Moscow-Leningrad, 1936
Doğan, Orhan. Ermeni Komiteleri Hınçak ve Taşnaksütun (Rus Adalet Bakanı Y. Muravyev'in Ermeni komitelerine İlişkin Raporu). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 20, yıl 2008
Göyüşov, Reşid. Qarabağın Keçmişine Seyahet, Bakü, Azerbaycan, 1993, Azerbaycan Devlet Neşriyatı.
Kızılkaya, Oktay. Revan (İrevan) ve Iğdır Yöresinde Demografik Yapının Ermeniler Lehine Dönüştürülmesi Süreci (1828-1920). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 22, yıl 2007
Sotniçenko, Aleksandr. -Yayına Haz. Kamalov İlyas, Svistunova İrina -, 1945- 1956 Yıllarında Türk-Sovyet Diplomatik Mücadelesi ve Sonuçları, Türk Rus İlişkileri I. Çalıştay Bildirileri, Ankara, 2011
Swietochowski, Tadeusz. Müslüman Cemaatten Ulusal kimliğe Rus Azerbaycan'ı (1905-1920), Çeviri Nuray Mert, İstanbul, Türkiye, 1988, Bağlam Yayımcılık.
Waal, de Thomas. Black Garden: Armenian aznd Azerbaijan through Peace and War, New York, USA, 2004, New York University Press.

RESİMLER

Resim 1: Büyük Ermenistan Sınırları
Büyük Ermenistan

About the author:

-

To cite this article: Ata ATUN. 2026. "HOCALI SOYKIRIMI VE BÜYÜK ERMENİSTAN RÜYASI." Center For Eurasian Studies (AVİM), Blog No.2014 / 13. May 11. Accessed November 22, 2026. https://avim.org.tr/public/Blog/HOCALI-SOYKIRIMI-VE-BUYUK-ERMENISTAN-RUYASI

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır